

Ett gradualefragment från Burs

I Gotlands Fornsals samlingar befinner sig ett pergamentblad från Burs kyrka (inv. nr B 927), överlämnat till museet 1892.

Bladet torde en tid ha använts som pärmomslag. Det är oregelbundet avskuret nedåt och har genom flera veck varit vikt till formatet 10 × 17 cm. I ett par veck finnes hål.

Fragmentets bredd är maximalt 34,2 cm, dess största höjd 31,4 cm. Skriften, i två spalter av 9–9,5 cm:s bredd, utgöres av fyra notlinjer i rött med noter och underliggande text i svart. Varje spalt omfattar 7–8 notsystem. Det ursprungliga antalet torde ha varit 10. Yttre marginalen är 7–7,5 cm, inre marginalen 4–4,5.

Notsystemens höjd är ungefär 1,5 cm. Notskriften är kvadratnotation, sorgfälligt lagd. De traditionella gruppstecknen förekommer ograverade. Däremot förekommer inte punctum, liksom ej heller custoder. Ordavdelningsstreck saknas, utom i enstaka fall.

Textens anfanger är målade i rött och grönt. Skriften är en gotisk minuskel med drag av textura. Fragmentet torde därför, med breda marginaler åt ömse håll, kunna dateras till omkring år 1400¹.

Bladet saknar paginering. På versosidan är angivet GF:s signum jämte siffran 230, den senare bladets nummer i J.

Roosval: Medeltida konst i Gotlands Fornsal (1925).

Bladets innehåll utgöres av verser ur två medeltida sekvenser, Ave preclara maris stella och Stella solem preter morem. Det synes således ha tillhört ett medeltida graduale eller sekventionarium.

Den förra av dessa sekvenser är välkänd. Den återfinnes i en rad svenska källor, tryckta och otryckta.² Texten anses författad vid mitten av tusentalet av Hermannus Contractus eller Herman den lame, munk i klostret Reichenau vid Bodensjön. Melodien är för första gången belagd i en handskrift från Einsiedeln omkring år 1100.

Ave preclara maris stella omfattar 16 verser av olika längd. Med undantag av den första och sista versen uppträder de parvis. Verserna i samma par är lika långa och uppvisar även innehållsmässigt vissa paralleller. Sålunda börjar verserna i vissa verspar med samma ord. En facsimileutgåva av text och melodi återfinnes i *Graduale arosiense*, s. 425 f.³

Handskriften från Burs börjar i rectosidans 1:a spalt med vers 4b (versnum-

¹ För handskriftens datering tackar jag fil. lic. Ingmar Milveden, Uppsala.

² C.-A. Moberg: *Über die schwedischen Sequenzen I–II* (1927), spec. I s. 15, 64, 246.

³ *Graduale arosiense impressum*, ed. Toni Schmid. Laurentius Petri sällskapets urkundserie VII: 5 (1963).

rering efter *Analecta hymnica*⁴). Därefter följer 5a (sista orden saknas). Spalt 2 börjar med sista raden av 5b, följd av 6b samt första raden av 6a. Ordningen är alltså den motsatta mot den i *Analecta hymnica*. I versosidans 1:a spalt följer så 7b (utom första ordet), 8a, 8b och början av 9.

Av större intresse är den andra sekvensen, *Stella solem*. Annu Moberg⁵ känner den endast från en enda källa, nämligen det tryckta *Missale upsalense novum* 1513. Sekvensen har där 12 verser men

saknar melodi. Toni Schmid har sedermera återfunnit text och melodi i ett *gradualefragment* i Kammararkivet.⁶ Genom dr Schmidts välvilliga tillmötesgående har det varit möjligt att ta del av detta och att jämföra det med fragmentet från Burs.

Bladet från Burs innehåller i versosidans 2:a spalt vers 2–4, där dock de sista orden saknas. De fyra första stroforna av *Stella solem* lyder i versionen från Burs, med felande partier kompletterade från det yngre uppsalamissalet:

STELLA SOLEM PRETER MOREM

1. (Stella solem preter morem
virga iesse novum florem
genitura genitorem
excellenter exerit.)
2. Parit natum nati nata
virgo manens illibata
mira sunt incorporata
que sic fides comperit.
3. Ad exempla transeamus
et exemplis attendamus
atque fide ca(piamus)
que non capit ratio.
4. Rubum ignis non comburit
in maria(m) inquam furit
manicheus nulla pr(urit
castitatis lesio.)

Eftersom sekvensen bara är känd från Sverige, har man förmodat (C.-A. Mo-

⁴ *Analecta hymnica medii aevi*. Herausgegeben von C. Blume und G. M. Dreves. 50 (Lpz. 1907), s. 313–315. Även i G. M. Dreves: *Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung I* (Lpz. 1909), s. 160–161.

⁵ A. a. I s. 72.

⁶ Kammararkivet, Småland 1555 nr 21, omslagets 3:e och 4:e sida.

berg), att den skulle vara skriven i vårt land.⁷

Sekvensen ingår i utgåvor från 1800-talet av latinska sånger. Den äldsta av dessa är årgång 1854 av den engelska tidskriften *The Ecclesiologist*,⁸ som hänvisar till det yngre uppsalamissalet. Av övriga utgivare återgår Daniel 1856⁹ och Kehrein 1873¹⁰ på denna text, medan Klemming 1886¹¹ går tillbaka direkt till *Missale upsalense novum*. Chevalier 1892¹² förtecknar samtliga nyutgåvor, medan *Analecta hymnica*¹³ gör en sammanställning av några av textvarianterna.

Några textvarianter beror uppenbarligen på olika utgivares principer för textåtergivning, Klemming är sålunda den ende, som inte ersätter originalets e med æ.

Ett par andra varianter har emellertid större intresse. I vers 2 rad 3 har Kehrein i likhet med Burs ordet *incorporata*. Alla andra skriver här *incomparata*. I v. 3. r. 2 är Burs och smålandshandskriften ensamma om *attendamus*, medan alla andra har uppsalamissalets *intendamus*. I v. 4. r. 2 har skrivaren i Burs glömt förkortningsstrecket för sista bokstaven m i *Mariam*. Hos *Ecclesiologist*, Daniel och Kehrein lyder denna rad: *In Mariam frustra furit*.¹⁴

Ifråga om melodin överensstämmer de båda handskrifterna. Tonarten är mixolydisk. I denna typ av sekvenser har det första versparet en melodi, det följande versparet en annan. I v. 2. r. 4 finns en obetydlig avvikelse: på andra stavelsen i 'fides' har smålandshandskriften a—F—D med *virgae*, medan Burs har *virga subquadripunctis* med huvudnoten på a.

Fragmentet från Burs är bara ett av de kanske 60.000¹⁵ lösa blad, mestadels i form av räknenskapsomslag, med vilkas hjälp man så småningom bör kunna få en bild av den liturgiska sångens utveckling i vårt land under medeltiden. Det har sitt intresse inte minst därför, att det kommit från en alldeles bestämd kyrka. Man måste dock vara försiktig med alla slutsatser, eftersom bindning av räknenskaper kan ha ägt rum centralt och bladet hamnat i Burs i senare tid.¹⁶

I kyrkan i Burs har dock bevarats en förnämlig korstol av trä.¹⁷ Namnet bis-

⁷ C.-A. Moberg, a. a. s. 72. T. Schmid, *Svenska sekvenser*. *Fornvännen* 49 (1954), s. 211–225, nämner s. 224 not 23 *Stella solem* bland sekvenser av svenskt eller danskt ursprung.

⁸ *The Ecclesiologist*. Published by the Cambridge Camden Society (*Ecclesiological society*), London, June 1854, pp. 162–163.

⁹ H. A. Daniel, *Thesaurus hymnologicus V* (Lipsiae 1856), p. 332.

¹⁰ J. Kehrein, *Lateinische Sequenzen des Mittelalters* (Mainz 1873), s. 257.

¹¹ G. E. Klemming, *Latinska sånger fordom använda i svenska kyrkor II* (Stockholm 1886), s. 145.

¹² U. Chevalier, *Repertorium hymnologicum I* (Louvain 1892), s. 120.

¹³ *Analecta hymnica medii aevi*. Hrsg. von C. Blume 54 (Lpz. 1915), s. 417.

¹⁴ *Analecta hymnica* 54 s. 417 uppges felaktigt, att *Ecclesiologist* skulle ha varianten *Id Mariam*.

¹⁵ T. Schmid, a. a. s. 212.

¹⁶ För diskussionen av denna fråga se I. Collijn, *Redogörelser för på uppdrag af Kungl. Maj:t i Kammararkivet och Riksarkivet verkställd undersökning ang. äldre arkivalieomslag* (Stockholm 1914); T. Schmid, *Medeltida pergamentfragment på Gotland*. *Gotländskt Arkiv* 5 (1933), s. 11–19; A. Sandberg, *Linköpings stifts kyrkoarkivalier* (Linköping 1948); I. Milveden, *koral, Gregoriansk, Sverige*. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, bd 9.

¹⁷ Beskriven i E. Eckhoff, *S:t Clemens kyrka i Visby* (Sthlm 1912), s. 27–28. Stolen såldes 1870 till SHM (inv. nr 4429). Uppgifter om stolens öden, innan den kom till museet, i P. A. Säves *samlingar* (UUB, S 170: 2, mapp nr 87).

kopsstol för dylika möbler, vilket även är belagt på Gotland,¹⁸ tyder på att dylika stolar använts som hedersplatser. Det finns exempel på att de använts av en kyrkas patronus.¹⁹ Detta utesluter inte deras användning som kantorsstolar.²⁰ Man vill därför gärna tänka sig, att kyrkan i Burs haft en högtstående sångtradition.

Bengt Stolt

¹⁸ Sveriges kyrkor, Gotland III s. 21 (Stenkumla).

¹⁹ J. C. Cox, English church fittings, furniture and accessories (London 1923), s. 115–116; R. Hausen, Från Ålands forntid I. Åland 4 (1916), s. 113.

²⁰ Bureus' Summen. De svenska landsmälen, Bih. I: 2 (1886), s. 45.